

Traumatologisk granskning av antika vasmålningar

Stephanos Geroulanos. **Trauma. Wund-Entstehung und Wund-Pflege im antiken Griechenland.** 172 sidor. Mainz-Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 1994. Pris ca 500 kr. ISBN 3-8053-1413-2.

Recensent: professor Lars Thorén, Uppsala.

Stephanos Geroulanos är kirurg, uppvuxen med antikens vas målningar och de föremål som hans far funnit vid arkeologiska utgrävningar. René Bridler är också kirurg och har tidigare skrivit en dissertation med titeln »Das Trauma in der Kunst der griechischen Antike».

Den aktuella volymen utgör band 56 i serien »Kulturge-schichte der Antiken Kultur».

Rikt illustrerad med skademotiv

De antika vas målningarna, som vanligen diskuteras ur kultur- och konsthistorisk synvinkel, har här betraktats med läkarens blick för strids- och idrottsskador, skräck och död. Vasmålningarna, mestadels från sjätte till fjärde århundradet före Kristi födelse, har kompletterats med målningar och skulpturer från dessa och följande århundraden samt med illustrationer till Corpus Hippocraticum från elfte århundradet efter Kristus. Av bokens 172 sidor upptas hela 86 sidor av 131 illustrationer tryckta på papper av hög kvalitet, så att bilderna kommer till sin rätt.

Vasmålningarna tillkom under det antika Greklands blomstringstid och i många av dem är motivet strid och idrott, men också olycksfall och drunkning har fångat konstnärernas intresse. Författarna har för sin studie valt ut motiv som kan tolkas ur traumatologisk synvinkel.

Från magi till vetenskap

I inledningskapitlet beskrivs medicinens utveckling under hippokratisk tid med dess försök till frigörelse från magi och religion och med införandet av en läkekonst grundad på observation och förnuft. Hela denna omvandling byggde på naturfilosofins och natur-

vetenskapens begynnande genombrott. Redan för Homeros var läkaren inte längre en magiker utan en praktiker, men så hade han i sin diktning mest med krigsskador att göra.

Traumatologin var givetvis mycket mindre än sjukdomsläran föremål för spekulation och fantasi. Kirurgi var inte en från medicinen avdelad specialitet, men inom krigshärarna hade man särskilda »sår-läkare». Jämför med våra medeltida sår-läkare och tyskarnas »Wund-ärzte».

Hypoteser om skadorna

Från krigen – inte minst det trojanska kriget – och från de Olympiska spelen och från Gymnasierna, där många sporter, en del av ganska brutal natur, bedrevs har konstnärerna hämtat sina motiv.

Dessa motiv i stort antal har författarna granskat ur kirurgisk synvinkel med beskrivning av de uppkomna skadorna. Man har också försökt se hur skräck och dödsångest framskymtar i konstnärens framställning. Ofta visar bilden hur vapnet, spjutet eller svärdet, tränger in i kroppen. Här har då författarna utgående från vapnets läge och riktning diskuterat vilka tänkbara organskador som drabbat den sårade. Vissa gånger kan dock resonemanget te sig litet väl hypotetiskt. I smärre avsnitt diskuteras bilder som illustrerar självmord, drunkning och skador åstadkomna av djur.

Särförband granskas

Läkarens eller i vissa fall stridskamratens hjälp med särförband till den skadade får sin

NYA BÖCKER

kortfattade belysning. I det sammanhanget är det av intresse att Soranos från Ephesos under första århundradet efter Kristus skrev en »Förbandslära», som sedan av didaktiska skäl illustrerades under det följande århundradet. Redan i de hippokratiska skrifterna finns emellertid förbandsläggning redovisad.

Kulturhistoriskt intressant

För den kulturhistoriskt intresserade har boken ett stort värde, inte minst genom det förnäma bildmaterialet, sannolikt ganska svåråtkomligt för de flesta av oss, och för den givande historiken bakom bilderna och innehållsanalysen av dem. •

En 1500-tals- avhandling om älgen

Apollonius Menabenus. **Det stora djuret. En 1500-talskrift om älgen.** Stockholm: Fischer & Co, 1996. Pris ca 290 kr. ISBN 91-7054-808-0.

Recensent: leg läkare Jan Bondeson, Kennedy Institute of Rheumatology, London.

Antalet till svenska språket översatta latinska 1500-talsavhandlingar inom medicin och zoologi är inte stort. Ett inte obetydligt tillskott är italieneren Apollonius Menabenus' »Tractatus de Magno Animali», en avhandling om det stora djuret. Detta djur var inget annat än älgen, som vid denna tid var avsevärt legendomspunnen och liknades vid medeltidens mytologiska monster. Till skillnad från många av de tidigare författarna av zoologiska verk om älgen hade Menabenus med egna ögon sett det stora djuret. Han hade varit livläkare hos Johan III omkring 1570 och hade studerat älgar i kungens djurgårdar. Denna fördel utnyttjar han genom att på en och en halv sida lämna en summarisk beskrivning av djurets utseende. Hans främsta intresse var dock älgens användning inom läkekonsten.

Under 1500-talet antogs äl-

gen vara det olyckligaste av alla djur, vilket gav den dess tyska namn »Elend» (elände). Orsaken till detta var att älgar antogs vara behäftade med fallandesjuka; skulle man tro Menabenus och hans zoologikolleger stupade epileptiska älgar ideligen omkull ute i skogarna.

Det stora djuret var enligt Menabenus modernt nog att bruka egenvård då det drabbades av ett anfall: genom att i sittande ställning föra ena bakklöven mot örat fick den snart krampryckningarna att upphöra.

Älgklöven ett antiepileptikum

Älgklöven fick därför stort rykte som antiepileptikum, ett bruk som säkerligen spreds avsevärt genom Menabenus' avhandling. Han rekommenderade profylaktisk behandling genom att den fallandesjuka alltid bar ringar gjorda av älgklövar. För anfallsakupering kunde den sjuke kratsa sig i örat med en liten spatel gjord av klövens substans. Detta var säkerligen inte så lätt för den som drabbats av ett begynnande grand mal-anfall. Man kan spekulera i att älgens största insats inom 1500-talsmedicinen var att införa trumhinneperforation som en erkänd biverkning av antiepileptisk behandling!

Obskyr skrift

Översättningen av och kommentarerna till Apollonius Menabenus' bok är helt igenom professionellt utförda av docent Hans Helander, Uppsala. Den utförliga notapparaten ger många referenser till äldre och nyare litteratur om älgen samt intressanta paralleller till andra exempel på bruket av substanser från djurriket inom den medicinska farmakopen.

Gunnar Brusewitz har bidragit med en intressant inled-

ning om älgens europeiska historia. Avhandlingen om det stora djuret är i många stycken en fascinerande läsning, dock framför allt för den zoologihistoriskt bevandrade. Den är också elegant producerad, med flera väl valda illustrationer, men som följd har priset farit i höjden alldeles för mycket – 295 kronor för bara 162 sidor!

Man kan också fråga sig varför denna obskyra skrift, vars innehåll till stora delar har hämtats från de gamla djurfablernas värld, har översatts framför mer förtjänta verk. Den ger verkligen en dyster interiör från 1500-talszoologins källarvåning.

Den älgjägare som hittar denna bok i sin julkalppåse blir säkert förvånad över att dess lärde författare som en analogi till älgklövens läkande verkan vid epilepsi, på fullaste allvar hävdar att krokodilbett endast kan botas genom applikation av krokodilfett.

Menabenus hävdar också att en puka gjord av vargskinn, men inte pukor tillverkade av annat material, ofelbart skrämmer en skock får i sken. Ännu märkligare skriver den lärde, är att alla pukor gjorda av fårskinn spricker sönder då vargskinnspukan slås an! •

Stora forskningsresurser till stenåldersman

Konrad Spindler. *Mannen i isen*. 376 sidor. Stockholm: Universitetsforlaget, 1996. Pris ca 310 kr. ISBN 91-88584-12-7.

Recensent: professor Karl-Erik Fichtelius, Härnösand.

Den 19 september 1991 gör paret Erika och Helmut Simon från Nürnberg ett sensationellt fynd under sin klättersemester i Alperna. De finner ett lik infruset i isen på över 3 000 meters höjd nära gränsen mellan Nord- och Sydtirolen. Polisen kopplas in på vanligt sätt, men efter några dagar börjar man förstå att det kan röra sig om ett sensationellt fynd från sen stenålder. Dr Konrad Spindler, ansvarig för institutionen för förhistoria och tidig historia vid universitetet i Innsbruck, var den som först förstod att det kunde vara så. Han är också den som varit ledande vid forskningen kring Ismannen, och den som skrivit denna i

många stycken fascinerande bok om denna forskning.

Multidisciplinärt kunskapsstoff

Huvuddelen av boken utgör en utmärkt kunskapskälla för den som vill lära sig om förhållandena i det aktuella området under den yngre stenåldern. Ismannens utrustning, hans klädsel och undersökningen av mumien beskrivs livfullt och i detalj, och läsaren imponeras av hur mycket kvalificerad forskning som bedrivs på detta multidisciplinära område. I ett sammanfattande kapitel beskrivs Ismannen och hans värld.

Forskningen självändamål?

Här och var under läsningen undrar jag hur det kommer sig att vi i dagens läge har råd att prioritera sådan forskning på det sätt vi uppenbarligen gör. När Konrad Spindler med ett konkret exempel vill visa att den forskning som bedrivs i samband med undersökningen av Ismannen inte är ett självändamål utan till stor nytta för mänskligheten – då hänger jag inte riktigt med: Den stereolitografiska metoden användes första gången för att göra en tredimensionell rekonstruktion av Ismannens kranium, och kunde sedan användas vid en komplicerad operation av median ansiktsspalt på en liten libysk flicka. Vad menar författaren med »sjelvändamål»?

All kunskap om människans tidiga historia är naturligtvis av största intresse för synen på oss själva i vår egen tid, och den aktuella tiden då jordbruk och boskapskötsel spreds över jorden är härvid särskilt viktig.

Detta hindrar inte att det finns för människan ännu viktigare utvecklingssteg att ställa frågor kring.

I vår tid, då 25 procent av studenterna i vissa i-länder tror att människan skapats separat till Guds avbild (någon gång på hösten år 4004 före Kristus, några hundra år före Ismannen), ser jag kunskap om människans förhistoria som oerhört betydelsefull – kanske avgörande för mänsklighetens framtid.

Spindler behöver inte ta till sekundära medicinska framsteg för att rättfärdiga sin forskning.

Sensationellt fynd

Det finns flera förklaringar till att forskningen kring Ismannen fått så mycket uppmärksamhet och stora forskningsresurser. Fyndet av Ismannen var sensationellt på många sätt, även för forskarna. Följande förutsättningar måste vara uppfyllda för ett fynd liknande Ismannen:

Någon förolyckas. Han eller hon har sina kläder och sin utrustning på sig. Vederbörande kan inte bärgas av sina anhöriga, upptäcks inte av asätare och drabbas inte av förmultning. Han eller hon mumifieras tillsammans med sina ägodelar och upptäcks flera hundra eller flera tusen år efter sin död. Han eller hon överlämnas omedelbart till forskarna.

Saknas ett enda led i denna kedja, så förlorar fyndet en stor del av sitt värde för vetenskapen. Ismannen hade allt.

Glaciologer har konstaterat: Det var bara fem eller sex dagar under de senaste 5000 åren som Ismannen varit möjlig att upptäcka.

Men ändå, var Ismannen värd det oerhörda massmedieuppbåd som författaren beskriver i bokens förra kapitel? Jag måste erkänna att jag snabbbläste detta avsnitt i boken, liksom det sista, som handlar om de något mer långsiktiga reaktionerna på fyndet, även de lite pinsamma. Historien påminner lite om uppståndelsen kring de instängda valarna i Arktis som räddades efter gemensamma ansträngningar av amerikanska och ryska flottan medan det kalla kriget ännu pågick – samtidigt som valarnas artfränder jagades av andra i grannskapet.

Nationella intressen kom-

mer ibland på ett överraskande sätt att styra forskningsansträngningar. I bokens sista kapitel redogörs för bråket som uppstod gällande Ismannens »nationalitet» – var han italiennare eller österrikare? Inom antropologin finns flera exempel på hur nationaliteten kommit in i bilden. Det var svårt för asiater att erkänna att man i Afrika hittade äldre fossil efter för-människor. I Etiopien har man gjort största möjliga nummer av Lucy. I England satsade man på Piltdown-skallen, som visade sig vara ett fuskverk, ännu delvis uppkärlat.

Ismannen ville tyskar, italiennare och österrikare alla göra till sin.

Intressant om förhistoriskt liv

Den som är intresserad av människornas liv i Europa kring yngre stenåldern och forskningen kring detta har en utomordentligt välskriven och informationsrik bok att tillgå. Boken är dessutom mycket initerat översatt av Torstein Sjøvold, professor i historisk arkeologi vid Stockholms universitet, som själv deltagit och deltar i Ismanprojektet. Att Sjøvold är norрман gör inte översättningen till svenska mindre intressant. •

Vad kostar boken?

Det händer att den uppgift om bokpriset som Läkartidningen uppper i recensioner inte stämmer med det pris bokhandeln begär.

Vi har successivt övergått till att ange priset i utgivarlandets valuta, eftersom många faktorer gör att ett omräknat pris lätt blir missvisande. Valutakursen kan variera, bokhandels omkostnader likaså.

Vi vill ge våra läsare rådet att kontrollera priset med bokhandeln innan boken beställs. Det händer att kostnaden för en bok blir upp till dubbelt så stor som en direkt omräkning efter valutakursen antyder.